

UDBm
V253)

September 1969

GEWELDDADIG GEDRAG EN DE GEWETENSFUNCTIE

Dr. W. op den Velde

Drs. T. Fris

© TNO – All rights reserved

Voor de rechten en verplichtingen van de opdrachtgever met betrekking tot de inhoud van dit rapport wordt verwezen naar de Algemene Voorwaarden van TNO.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, openbaar gemaakt, en/of verspreid op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van TNO.

I N H O U D

	blz.
1 INLEIDING	3
2 DE PSYCHOANALYTISCHE AGRESSIETHEORIE	4
3 DE HYPOTHESEN	5
4 HET MEETINSTRUMENT	6
5 PATIENTENMATERIAAL	9
6 KLINISCH ONDERZOEK	10
7 DE STUDENTENGROEP	12
8 RESULTATEN EN DISCUSSIE	13
9 HERSENBESCHADIGING EN GEWELDDADIG GEDRAG	18
10 SLOTOPMERKING	21
11 SAMENVATTING	22
LITERATUUR	23

1 INLEIDING

Agressief gedrag is een intrigerend verschijnsel. Agressieve incidenten roepen vragen op. Waarom gedraagt de mens zich agressief, waarom gedraagt de ene mens zich agressiever dan de andere? Omtrent de eerste vraag zijn meerdere antwoorden mogelijk. De meest gebruikte verklaringen voor het verschijnsel zijn :

- 1) Agressie is een aangeboren drift. Deze opvatting formuleerde Freud in zijn latere werk. (1, 2). Ook veel biologen hanteren dit gezichtspunt (3).
- 2) Agressie is de natuurlijke reactie frustratie. Dit is de stelling die Dollard en zijn medewerkers in 1939 in hun beroemd geworden monografie (4) lanceerden.
- 3) Agressie is aangeleerd gedrag. Agressie komt tot stand via imitatie en reinforcement. Belangrijke vertegenwoordigers van deze richting zijn op dit moment Bandura en Walters (5).

Het is duidelijk dat een antwoord op de vraag, waarom gedraagt de ene mens zich agressiever dan de andere, voor een groot deel bepaald wordt door het theoretisch model dat men omtrent de oorsprong van agressie aanhangt. Zij die geloven in een aangeboren neiging zoeken het in een gebrekkige driftbeheersing. Frustratieagressie aanhangers spreken over verschil van frustratieniveau of tekort aan frustratietolerantie. De leertheoretici vestigen de aandacht op opvoeding, agressieve voorbeelden, subcultuur-invloeden enz.

Wat empirisch onderzoek betreft baseert de overgrote meerderheid der hedendaagse onderzoekers zich op de frustratie-agressie hypothese. De voortdurende herformulering van het frustratiebegrip en het invoeren van "onderdrukkende omstandigheden" (6) maken het model echter steeds minder aantrekkelijk. De vraag waarom gedraagt de ene mens zich agressiever, of liever gewelddadiger, dan de andere staat centraal in het hiervolgende onderzoek, waarbij we het dualistische driftmodel van Freud als theoretisch uitgangspunt nemen.

2 DE PSYCHOANALYTISCHE AGRESSIETHEORIE

Freud's veronderstellingen over het driftleven veranderden en ontwikkelden zich gedurende meer dan 30 jaar, en in de jaren daarna zijn er belangrijke aanvullingen gekomen van anderen. In zijn eerste formulering stelde Freud voor de driften in te delen in de sexuele en de zelfbehoudsdrift. Hij verliet al spoedig het idee van een drift tot zelfbehoud omdat het een onbevredigende hypothese was. Gedurende vele jaren werden alle instinctieve uitingen beschouwd als een gevolg of een afgeleide van de sexuele drift. De studie van vele psychische fenomenen, in het bijzonder van sadisme en masochisme, brachten Freud opnieuw tot een herziening van zijn drifttheorieën.

In "Jenseits des Lustprinzips" formuleerde hij de drifttheorie die momenteel door vrijwel alle psychoanalytici wordt geaccepteerd, alhoewel niet door allen in de originele vorm. In deze uiteindelijke formulering stelde Freud voor om de instinctieve kanten van het psychisch functioneren te beschouwen als bepaald door het bestaan van twee driften, de sexuele en de agressieve. Een nauwkeurige definitie van deze driften is niet mogelijk. We komen er wat dichterbij wanneer we stellen dat de ene drift de drijfveer is van de erotische component van de psychische activiteit terwijl de andere oorzaak is van zuiver destructieve neigingen. Lange tijd is de vraag actueel geweest of Freud het bij het juiste eind had met zijn ideeën over een levens- en een doodsdrift. Sommige psychoanalitici accepteren het bestaan van een doodsdrift, anderen doen dit niet (7).

Bevrediging van de agressieve drift verloopt complex. De agressieve drift wordt deels bevredigd via agressie jegens objecten buiten het individu, een ander deel bevredigt zich via de strenge eisen van het super-ego. Soms kan een aanzienlijk deel agressie zich binden aan de sexuele drift, hetgeen resulteert in sadomasochistisch gedrag.

3 DE HYPOTHESEN

Volgens de theorie is het plegen van gewelddadig gedrag jegens anderen rechtstreeks afhankelijk van de sterkte van iemands destructieve neigingen. Indien we de sterkte van iemands agressieve drift op de een of andere manier kunnen meten, is de volgende hypothese toetsbaar:

Hypothese 1

Individen die zich aan gewelddadig gedrag jegens anderen schuldig maken, kenmerken zich door een relatief sterke agressiedrift. De theorie verwijst naar twee belangrijke factoren die remmend kunnen werken op het uiten van naar buiten gerichte agressie. Zowel de geboden van het eigen super-ego als angst voor de mogelijke reacties van de buitenwereld kunnen een succesvolle rem op gewelddadig gedrag jegens anderen zijn. Op grond hiervan kunnen de twee volgende hypothesen geformuleerd worden:

Hypothese 2

Individen die zich aan gewelddadig gedrag jegens anderen schuldig maken, kenmerken zich door een relatief zwakke super-ego-functie.

Hypothese 3

Individen die zich aan gewelddadig gedrag jegens anderen schuldig maken, kenmerken zich door relatief weinig vrees voor de gevolgen die dit gedrag voor henzelf kan hebben.

4 HET MEETINSTRUMENT

Om de relatieve driftsterkte, super-egosterkte en sterkte van vrees voor reacties te meten werd gebruik gemaakt van een vragenlijst. Deze lijst is geïnspireerd op de lijst die Mik bij zijn onderzoek (8) heeft gebruikt. In onze lijst worden drie bijna-agressieve situaties beschreven en wordt na elke beschrijving aan de respondent gevraagd op grond van welke redenen, zijns inziens, de beschreven persoon gewelddadig gedrag naliet. De respondent dient daartoe de onder elke situatie vermelde zes redenen te nummeren naar belangrijkheid. De vragenlijst is gebaseerd op het verschijnsel van projectie, verondersteld wordt dat de respondent de redenen rangordent op grond van de overwegingen die hemzelf in een soortgelijke situatie zouden weerhouden gewelddadig te reageren. De drie situaties waren de volgende:

Situatie I : Iemand wordt door een vriend van iets beschuldigd wat hij niet heeft gedaan. Hij zou hem een klap in het gezicht willen geven, maar doet dit niet.

Situatie II : Een voetballer wordt door een tegenstander op een gemene manier tegen de grond gelopen. Hij zou die tegenstander wel een trap willen geven, maar doet dit niet.

Situatie III : Een fietser wordt vlak voor een stoplicht door een auto gesneden. Hij zou de wachtende automobilist wel een klap willen geven, maar doet dit niet.

De zes te rangordenen reden-items voor het achterwege laten van het gewelddadige gedrag en de betekenis die we aan elk ervan, in navolging van Mik, zullen hechten zijn: /

a) Omdat dit slecht zou zijn.

Op gevoelsmatige gronden wordt ervaren dat iets niet getolereerd is. Dit geschiedt hoogst waarschijnlijk vanuit een grotendeels onbewuste instantie der persoonlijkheid. De inhoud daarvan hangt samen met de eisen en verwachtingen van de ouders ten aanzien van de gedragingen van het kind, welke eisen uit angst voor liefdesverlies worden opgevolgd, en later bij de verdere individuatie niet meer als van de ouders afkomstig worden ervaren.

Het gaat hier om de super-ego-functie in engere zin. Een laag rangnummer op dit item wordt gezien als een aanwijzing voor een sterke super-ego-functie.

- b) Omdat hij zichzelf dan zou tegenvallen.

Het in de situatie beschreven gewelddadige gedrag wordt afgewezen omdat het niet strookt met de verwachtingen die de persoon van zichzelf heeft. Het ideaal-ik.

- c) Omdat dit beroerde gevolgen voor hemzelf kan hebben.

Het betreft hier een ego-functie. Het individu houdt sterk rekening met de nadelen die zijn driftmatig gedrag kan hebben.

Een laag rangnummer op dit item is een aanwijzing voor een sterke vrees voor de reacties van de buitenwereld op het gewelddadig gedrag jegens een ander.

- d) Omdat hij de ander ernstig zou kunnen bezeren.

Van een individu dat dit item een laag rangnummer geeft, wordt verondersteld dat hij zich sterk identificeert met de medemens en daardoor de belangen van de ander ziet en respecteert.

- e) Omdat hij van kwaad tot erger zou kunnen vervallen.

Een impuls kan ook niet tot uiting worden gebracht omdat het betrokken individu door deze impuls wordt beangstigd. Een angst om van kwaad tot erger te vervallen, d.w.z. angst om door de impuls zelf overweldigd te worden. Dit zal in het algemeen het geval zijn bij een sterk werkende driftconstellatie op constitutionele basis. Een laag rangnummer voor dit item verwijst naar een sterke agressieve drift.

- f) Omdat de mensen hem erop aan zouden kunnen kijken.

Men laat het gewelddadige gedrag na omdat anderen dergelijk gedrag zouden afkeuren. Men is erop uit voortdurend een goed figuur te slaan.

Met betrekking tot de bruikbaarheid van het meetinstrument rijzen er twee vragen. Allereerst discrimineert de lijst? Met andere woorden vullen de verschillende mensen de lijst ook verschillend in? Inspectie van de ingevulde lijsten van 100 patiënten die aan ons onderzoek deelnamen, leverden wat dit betreft een geruststellend resultaat op. Bij alle items zijn alle rangnummers (1 t/m 6) gebruikt.

De tweede vraag gaat over de interne consistentie van de lijst. Ons onderzoek gaat over persoonsfactoren die met gewelddadig gedrag jegens anderen te maken kunnen hebben. De veronderstelling is daarbij dat deze factoren in uiteenlopende situaties op dezelfde wijze bij eenzelfde persoon werkzaam zijn. M.a.w. iemand die item a) bij Situatie I een laag rangnummer geeft, zal dit ook doen bij Situatie II en Situatie III. In tabel I staan de correlatie-coëfficiënten van dezelfde items in de verschillende situaties afgebeeld.

Tabel 1

De correlatie-coëfficiënten (r) van de scores op dezelfde items in de verschillende situaties:

item	r (I-II)	r (I-III)	r (II-III)
a	.58	.51	.64
b	.40	.50	.38
c	.35	.41	.39
d	.41	.47	.25
e	.35	.31	.41
f	.43	.26	.29

Alle samenhangen zijn positief en significant op een 0,05 niveau. Echter het feit dat .64 de hoogste gevonden waarde is, wijst erop dat de situatie zeker invloed heeft op de relatieve belangrijkheid van de remmende of bevorderende factoren die in het individu werkzaam kunnen zijn. Deze invloed was echter gering en wordt in ons onderzoek verder buiten beschouwing gelaten.

Door de scores op dezelfde items van de drie afzonderlijke situaties bij elkaar op te tellen, worden zes totaalscores verkregen die ieder kunnen variëren van 3 t/m 18. Bij het werken met rangordescorres bestaat er altijd het gevaar dat sommige resultaten eerder veroorzaakt worden door de afhankelijkheid der scores dan door de zaken welke men wenst te onderzoeken. Dit gevaar wordt in ons onderzoek echter voldoende uitgeschakeld door het feit dat we werken met totaalscores en daarnaast slechts drie van de zes items van de vragenlijst in onze analyse betrekken, te weten: a) de super-ego sterkte, c) de vrees voor reacties van de buitenwereld en e) de driftsterkte.

5 PATIENTENMATERIAAL

Gedurende ruim 3 maanden werd de vragenlijst ingevuld door de klinische en poliklinische militaire patiënten van de psychiatrisch-neurologische afdeling van het Marine Hospitaal te Overveen. Ook een beperkt aantal gewezen militairen der Zeemacht, in het verleden afgekeurd om medische redenen, die vanwege een herwaardering van hun invaliditeit werden onderzocht, zijn in het onderzoek betrokken.

De 100 onderzochte patiënten kunnen niet beschouwd worden als representatief voor de doorsnee-bevolking. Alle patiënten waren militair (of gewezen militair) bij de Koninklijke Marine. Het betrof daardoor vrijwel uitsluitend mannen. De gemiddelde leeftijd was 26,8 jaar.

Omdat voor het aangaan van een dienstverband bij de Koninklijke Marine strenge keuringsnormen voor lichamelijke gezondheid en geestelijke stabiliteit worden gehanteerd, is deze patiëntenpopulatie selectief. Bijvoorbeeld congenitale afwijkingen van betekenis en oligofrenie werden daardoor niet in het materiaal aangetroffen.

6 KLINISCH ONDERZOEK

Door de onderzoekende arts werd bij alle patiënten een korte psychiatrische anamnese opgenomen. Hierbij werd speciaal aandacht besteed aan agressieve en gewelddadige gedragingen. In een aantal gevallen werden ook de ziekteboekjes en de conduitestaten van de patiënten bestudeerd, die vaak waardevolle hetero-anamnestiche gegevens verschaften. Bij het doornemen van conduitestaten, opgesteld door de militaire superieuren van de betrokken patiënten, werd speciaal gelet op de vermelding van agressief gedrag in de periodieke karakterbeschrijvingen. De lijst van opgelegde straffen en de aard van de delicten werd ook bij de uiteindelijke beoordelingen betrokken.

Bij elke patiënt werd de mate van agressiviteit genoteerd. Als hoog agressief werden die patiënten beschouwd die meerdere malen vanwege een gewelddelict gestraft of veroordeeld waren. Als matig agressief die personen waarbij fysiek gewelddadig gedrag geregeld voorkwam, maar niet in ernstige mate. Alle anderen werden als niet agressief gescoord. Hierbij is een aantal patiënten die wel verbale agressie toonde of min of meer getoleerd agressief gedrag zoals onderlinge niet serieuze vechtpartijen.

Ook de klinische diagnose werd genoteerd. In tabel 2 zijn deze diagnoses vermeld. Om de tabel niet nodeloos ingewikkeld te maken, zijn alleen de hoofddiagnoses genoemd.

Tabel 2

De diagnoses van de onderzochte patiënten.

Karakterneurose met hysterische problematiek	12
Karakterneurose met psychosomatose	9
Dwangneurose : psychasthenie	6
Neurasthenie	2
Neurotische depressie	25
Endogene depressie	1
Alcoholisme	3
Homofilie : pedofilie, exhibitionisme	3
Borderline state	1
Psychopathie	1
Schizofrenie	0
Lage rugklachten : HNP-syndroom	9
Postcommotionele klachten	7
Posttraumatische karakterverandering	3
Migraineuze hoofdpijn	5
Meningitis met restverschijnselen	2
Myasthenia gravis	1
Epilepsie	6
Aandoeningen van de perifere zenuwen	2

Van de 100 ingevulde vragenlijsten vielen er twee af omdat ze onjuist waren ingevuld. Tabel 2 heeft een beperkte waarde omdat de psychiatrische diagnostiek in de groep neurologische patiënten beperkt is geweest. We hebben de indruk dat veel patiënten met postcommotionele klachten en lage rugpijn tot de groepen der karakterneurotici zouden overgaan, als verdere psychiatrische exploratie was verricht.

Benadrukt dient te worden dat de mate van agressiviteit werd vastgesteld zonder dat de betreffende arts kennis had genomen van de wijze waarop de vragenlijst door de patiënt was ingevuld.

7 DE STUDENTENGROEP

Dezelfde vragenlijst die de patiënten hebben ingevuld, is ook door een groep van 72 mannelijke studenten ingevuld.

Omtrent deze groep zijn geen gegevens verzameld wat betreft agressieve overtredingen in het verleden. Het lijkt aannemelijk dat deze niet of slechts sporadisch aanwezig zullen zijn. De scores van deze studentengroep zullen we in de verschillende tabellen als vergelijkingsmateriaal opnemen.

8 RESULTATEN EN DISCUSSIE

Een analyse van de verkregen resultaten toonde aan dat de vragenlijst door individuen, van wie was vastgesteld dat ze zich aan ontoelaatbaar gewelddadig gedrag tegenover anderen hadden schuldig gemaakt, anders werd ingevuld. We gaan nu over tot een beschouwing van de scores op de items e, a en c.

In tabel 3 vinden we o.a. de gemiddelde scores van de verschillende groepen op het driftsterkte item. Binnen de groep patiënten zijn deze gemiddelden in overeenstemming met Hypothese 1; individuen die zich aan gewelddadig gedrag jegens anderen schuldig maken, kenmerken zich door een relatief sterke agressiedrift.

De gewelddadige groep (+) en de zeer gewelddadige groep (++) vertonen een gemiddeld grotere driftsterkte. Het verschil tussen de scores is echter niet significant op een 0,05 niveau. Gebruiken we de studenten als controlegroep dan blijkt de zeer gewelddadige groep wel significant te verschillen wat betreft de driftsterkte. Dit ondersteunt de hypothese. Ook de niet-gewelddadige groep patiënten beschikt over meer driftsterkte dan de groep studenten. Een verklaring van dit verschijnsel lijkt niet gemakkelijk.

Een ander feit dat de aandacht vraagt is het verschil in spreiding (s). Beide gewelddadige groepen bezitten qua driftsterkte veel meer samenhang dan beide niet-gewelddadige groepen. Bij deze laatste twee is de grote spreiding opvallend.

Tabel 3 suggereert dat een relatief sterke agressiedrift ontoelaatbaar gewelddadig gedrag in de hand werkt, de tabel toont echter tegelijkertijd dat een redelijk aantal personen met sterke agressieve impulsen hun aandriften kennelijk op een wel acceptabele manier weten te bevredigen.

Tabel 3

De verdeling der studenten (S) en patiënten (P) over de mate van niet-getolereerd gewelddadig gedrag en hun totaalscore op het driftsterkte item (omdat hij dan van kwaad tot erger zou kunnen vervallen). Een lagere score betekent een grotere driftsterkte.

Driftsterkte	S	P		
		niet-get. geweldd.gedrag		
		0	+	++
3	2	4		
4	1	3		
5	1	2		1
6	2	4	1	2
7	8	4	1	2
8	4	4	4	
9	6	7		1
10	5	9		1
11	3	7	1	1
12	8	5	7	2
13	6	7	1	1
14	9	6		
15	4	4		
16	2	2		
17	7	4		
18	4			
n	72	72	15	11
$\bar{X}$	11,59	10,31	10,20	8,91
s	3,93	3,75	2,34	2,83

Verschil tussen gemiddelde scores:

$S > P_0$, $t = 1,92$, $p < 0,05$

$S > P_{++}$, $t = 2,65$, $p < 0,01$

Tabel 4 laat zien dat de patiënten die zich aan ontoelaatbaar gewelddadig gedrag hebben schuldig gemaakt het super-ego-sterkte item overwegend als weinig belangrijk waardeerden. De tweede hypothese, die stelde dat individuen die zich schuldig maken aan gewelddadig gedrag jegens anderen, een relatief zwakke super-ego-functie bezitten, wordt door deze resultaten bevestigd. Het verschil tussen de studenten en de niet-gewelddadige patiënten is niet significant, terwijl deze beide groepen duidelijk over een sterkere super-ego-functie beschikken dan de groep zeer-gewelddadigen. Doch ook hier is het weer een relatief grote groep individuen met een zwak super-ego die toch nooit wegens openlijke geweldpleging zijn gerapporteerd of bestraft. Een zwak super-ego vergroot de kans op ontoelaatbaar gewelddadig gedrag, het bepaalt deze echter niet.

De derde hypothese veronderstelde dat individuen die zich aan gewelddadig gedrag jegens anderen schuldig maken relatief weinig vrees hebben voor de kwade gevolgen die dat gedrag voor henzelf kan hebben. De resultaten in tabel 5 wijzen echter eerder in de richting van het tegendeel. Zo zijn er bijvoorbeeld 4 individuen die maximaal scoren op het vrees-item, terwijl ze zich alle vier aan zeer gewelddadig gedrag hebben schuldig gemaakt.

Door velen wordt aangenomen dat veroordeling en straf een preventieve werking uitoefenen op het gedrag van personen die neigen tot gewelddelicten. De bij dit onderzoek verkregen resultaten wijzen eerder naar het tegendeel; immers vrees voor de gevolgen is duidelijk aanwezig, maar blijkt toch niet voldoende om de agressieve uitingen ook daadwerkelijk te voorkomen.

Uiteraard laten de resultaten van het onderzoek geen definitieve conclusies toe over de precieze invloed van strafdreiging op de voorkoming van geweldplegingen. Het lijkt echter dat het super-ego een centrale positie inneemt bij de beheersing van het agressieve gedrag. Een opvoeding die de ontwikkeling van een gezond, krachtig en harmonisch super-ego stimuleert, lijkt een betere preventie van intolerabel agressief gedrag dan de vermeende afschrikkende invloed van dreiging met strenge bestraffing.

Tabel 4

De verdeling der studenten (S) en patiënten (P) over de mate van niet-getolereerd gewelddadig gedrag en hun totaalscore op het super-ego-sterkte item (omdat dit slecht zou zijn). Een lagere score betekent een grotere super-ego-sterkte.

Super-ego	S	P		
		niet-get.	geweldd.gedrag	
		0	+	++
3	1			
4	2	4	1	
5	1	7	1	
6	1	2		
7	3	1		
8	4	4	1	
9	8	6	1	1
10	5	5	1	
11	6	6		
12	9	5		1
13	5	4	2	1
14	1	8	1	2
15	7	4	3	2
16	9	7	1	1
17	5	4	2	1
18	6	5	1	2
n	72	72	15	11
$\bar{X}$	12,38	11,47	12,60	14,63
s	3,63	4,25	4,41	2,71

Verskil tussen gemiddelde scores:

$S \gg P_0$, $t = 1,39$, niet significant

$S \ll P_{++}$, $t = 1,98$, $p \ll 0,05$

$P_0 \ll P_{++}$, $t = 3,19$, $p \ll 0,01$

Tabel 5

De verdeling der studenten (S) en patiënten (P) over de mate van niet-getolereerd gewelddadig gedrag en hun totaalscore op het vrees-sterkte item (omdat dit beroerde gevolgen voor hemzelf kan hebben). Een lagere score betekent een grotere vrees-sterkte.

Vrees-sterkte	S	P		
		niet-get.	geweldd.gedrag	
		0	+	++
3	2	4	2	4
4	9	5		
5	7	6	2	
6	11	11	2	
7	18	5	1	1
8	4	7	1	1
9	6	7	3	2
10	5	7	1	
11	2	4		1
12	3	5		
13		2	3	1
14	1	3		
15	2	4		
16	2			1
17				
18		2		
n	72	72	15	11
$\bar{X}$	7,57	8,61	7,93	7,72
s	2,82	3,78	3,37	4,48

Geen van de verschillen tussen de gemiddelde scores was significant op een 0,05 niveau.

9 HERSENBESCHADIGING EN GEWELDDADIG GEDRAG

In de groep gewelddadigen kwam een aantal patiënten voor waarbij organisch-cerebrale beschadiging aantoonbaar was. Anamnestic was bij deze patiënten opvallend dat het agressieve gedrag manifest geworden was nadat de hersenbeschadiging was ontstaan. Bij al deze patiënten was het electro-encephalogram duidelijk gestoord; sommigen hadden ook dementeringsverschijnselen. De oorzaken van de cerebrale beschadiging zijn te vinden in tabel 6.

Tabel 6

De oorzaken van cerebrale beschadiging bij 10 gewelddadige patiënten.

Epilepsie	2
Meningo-encephalitis	1
Contusio cerebri	5
Multiple schedeltrauma's	2

In het totale materiaal van 98 patiënten waren er 6 niet-gewelddadigen die een vergelijkbare hersenbeschadiging hadden opgelopen.

Tabel 7

De verdeling der patiënten naar de mate van niet-getolereerd gewelddadig gedrag en het aanwezig zijn van organiciteit.

	niet-get. gew. gedrag		
	0	+	++
Geen organiciteit	66	11	5
Wel organiciteit	6	4	6

Tabel 7 suggereert dat een beschadiging van het centrale zenuwstelsel een duidelijke predispositie geeft voor gewelddadig gedrag. Hierbij dient gerealiseerd te worden dat deze cijfers geflatteerd kunnen zijn omdat de groep gewelddadige patienten intensiever is onderzocht op voorafgaande hersenbeschadiging dan de groep niet-gewelddadige patiënten. Er is getracht om met de vragenlijst na te gaan waardoor personen/^{met}organisch-cerebrale defecten tot agressief gedrag komen.

Uit tabel 8 blijkt dat "karakterogeen" gewelddadigen een overmatig grote driftsterkte hebben. De gewelddadige patiënten met hersenbeschadiging daarentegen tonen, ondanks hun gedrag, een middelmatige driftsterkte.

De verschillen in tabel 9 zijn te gering om tot uitspraken te komen omtrent mogelijke verschillen in super-ego-sterkte. Een mogelijke conclusie uit tabel 8 en 9 zou kunnen zijn dat de predispositie, die de organisch-cerebraal beschadigde patiënten hebben tot gewelddadig gedrag, niet veroorzaakt wordt door een overmatig grote driftsterkte, maar door een tekort schieten van de driftbeheersende functies.

Verder onderzoek dient uit te wijzen of de vragenlijst bruikbaar is als klinische test, in het bijzonder voor het differentiëren tussen agressief gedrag op organische of niet-organische basis.

Tabel 8

De verdeling der patiënten (P) naar de mate van niet-getolereerd gewelddadig gedrag, hun score op het driftsterkte item en het aanwezig zijn van organiciteit.

Driftsterkte	P. met organiciteit			P. zonder organiciteit		
	niet-get. gew.gedrag			niet-get. gew. gedrag		
	0	+	++	0	+	++
3 - 8	2		1	19	6	4
9 - 13	2	4	5	33	5	1
14 - 18	2			14		
n	6	4	6	66	11	5

Tabel 9

De verdeling der patiënten (P) naar de mate van niet-getolereerd gewelddadig gedrag, hun score op het super-ego-sterkte item en het aanwezig zijn van organiciteit.

Super-ego	P. met organiciteit			P. zonder organiciteit		
	niet-get. gew.gedrag			niet-get. gew. gedrag		
	0	+	++	0	+	++
3 - 8	1	2		17	1	
9 - 13	1	2	1	25	2	2
14 - 18	4		5	24	8	3
n	6	4	6	66	11	5

10 SLOTOPMERKING

Onze dank gaat uit naar Kapitein ter Zee arts Dr. M.S. Lingbeek, die ons met waardevolle adviezen ter zijde stond, de collegae Kapitein ter Zee arts P.W. Tollenaar en de Luitenant ter Zee arts II KMR M. Padt en J. van Renesse, die een belangrijk deel van het klinische onderzoek hebben verricht.

Zeer erkentelijk zijn we ook de Heer P. van Leeuwen, statisticus, voor suggesties betreffende de verwerking van het onderzoeksmateriaal.

Tenslotte danken we alle respondenten die door het invullen van de vragenlijst dit onderzoek hebben mogelijk gemaakt.

11 SAMENVATTING

Van 100 patiënten van een psychiatrisch-neurologische afdeling van een hospitaal werden de gegevens omtrent gewelddadig gedrag vergeleken met de wijze waarop ze een vragenlijst invulden.

Het onderzoek was enerzijds hypothese-toetsend, anderzijds behandelt het de manier waarop getracht is de psycho-analytische begrippen: driftsterkte en super-ego-functie, meetbaar te maken.

De resultaten waren van dien aard dat de hypothese dat een zwakke super-ego-functie tot gewelddadig gedrag predisponeert als bevestigd kan worden beschouwd. Voor de hypothese dat een relatief sterke agressiedrift tot gewelddadig gedrag predisponeert is in het materiaal enige steun te vinden. Voor de hypothese dat gewelddadige individuen minder vrees voor de reacties op hun gedrag zouden koesteren werd geen enkele steun gevonden.

Verder suggereerde de resultaten dat organisch-cerebrale beschadiging de kans op intoleranter gedrag groter maakt.

Vermeldenswaard hierbij is dat de patiënten uit deze laatste groep dus de gewelddadige patiënten met organisch-cerebrale beschadiging, niet gekenmerkt worden door een relatief sterke agressiedrift.

LITERATUUR

- 1 Freud, S.: "Jenseits des Lustprinzips" Ges. Werke Band 13, S. Fischer, Frankfurt am Main.
- 2 Freud, S.: "Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse" Ges. Werke Band 15, S. Fischer, Frankfurt am Main.
- 3 Lorentz, K.: "Over agressie in mens en dier", Ploegsma, Amsterdam, 1966.
- 4 Dollard, J., Doob, L.W., Miller, N.E., Mowrer, O.H., & Sears, R.R.: "Frustration and aggression" Yale Univ. Press, 1939.
- 5 Bandura, A.H., & Walters, R H.: "Social learning and personality development" Holt, Rinehart & Winston, New York, 1963.
- 6 Berkowitz, L.: "The expression and reduction of hostility" in: "Contemporary research in Social Psychology" ed. H.C. Lindgren, John Wiley & Sons, New York, 1969.
- 7 Brenner, C.: "An elementary textbook of Psychoanalysis" Int. Univ. Press New York, 1963.
- 8 Mik, G.: "Dissociaal gedrag bij jongens in de puberteit" J.B. Wolters, Groningen, 1965.

